

א

גליון מספר
496

דפי עיון

הציל קופץ לכביש והפסיד ארגזי מזון

ראובן מוביל בהתנדבות ארגזי מזון של אחד מארגוני החסד. הארגזים מונחים, בלתי קשורים, על גגו של הטנדר שלו, הנסיעה היא במסלול קבוע, איטי ומבוקר, ותהליך זה קבוע זה כמה שנים. גם בפעם הזו נסע ראובן כדרכו, ולפתע קפץ אדם לכביש, ללא אזהרה מוקדמת, וכמעט שנדרס ע"י ראובן, אלא שראובן הבחין בו בשניה האחרונה ולחץ על הבלמים בכל כוחו. שמעון – האיש הקופץ – אמנם ניצל, אבל רוב הארגזים נפלו מגג המכונית וניזוקו. הנהלת הארגון רוצה שישלמו לה על הארגזים שניזוקו. מי ישלם את נזק הארגזים, הנהג או הולך הרגל?

- א. ניתוח המקרה וחלקיו.....
- ב. סדר התביעות וזהות הנתבע.....
- ג. האם הנהג נחשב כפושע.....
- ד. הנהג הוא שומר או מזיק.....
- ה. תחילתו בפשיעה וסופו באונס.....
- ו. לפטור את הנהג מכוח תקנת הסבלים.....
- ז. כספי צדקה – שמירה על מנות לחלק.....
- ח. פטור הנהג מכוח תקנת רודף.....
- ט. חיוב הולך הרגל מדינת דגרמי.....
- י. חיוב הולך הרגל מדין השבת אבידה.....
- יא. חיוב הולך הרגל מדין הצלת נפשות.....
- יב. חיוב הולך הרגל מכוח תקנת יהושע בן נון.....
- יג. בלימת הרכב – הצלה או אינסטינקט.....
- יד. סיכום ומסקנות.....

ד פ י - ע י ו ן

ב

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

א. ניתוח המקרה וחלקיו

לפנינו סיפור הנראה פשוט, אבל באמת הוא מכיל בתוכו כמה וכמה נושאים שעליהם יש לתת את הדעת, כפי שנלמד לקמן.

תחילה יש להבחין שלפנינו כמה סוגי תביעות, וראוי לסדרן ולהחליט אילו מהן ראויות להיתבע ועל ידי מי, כדלקמן:

- **תביעה על פשיעה בשמירה:** מדובר על תביעת הארגון נגד המתנדב ראובן הנהג, שקיבל על עצמו לשמור על הארגונים ולהעבירם לתעודתם, לבתי הנזקקים לחבילות אלו, ובמקום זה הוא פשע בשמירתו באופן שנגרם נזק לארגונים שתחת אחריותו.
- **תביעת נזיקין:** אפשר לבאר שיש כאן תביעה (ובהמשך השיעור יבורר מיהו התובע: ארגון החסד או ראובן הנהג) נגד שמעון, שקפץ לכביש (או כביטוי המקובל "קפץ אל מתחת לגלגלים"), וגרם לנזק הארגונים שהוביל ראובן. על פניו זוהי תביעת נזיקין, שהטענה היא ששמעון הזיק בגרמי את הארגונים.
- **תביעת תשלום הוצאות הצלה:** ראובן הנהג עשה מעשה הצלה כלפי שמעון, ובמסגרת ההצלה איבד את ממונו. וכעת הוא תובע את ראובן הניצול לשלם לו את מה שנפסד בהצלה זו.
- **תביעת תשלום השבת אבידה:** ראובן הנהג הציל את נפשו של שמעון, והיו לו הוצאות על השבת אבידה זו. אם נמצא מצב שיש החזר על הוצאות השבת אבידה – ראובן תובע משמעון הוצאות אלו.

תביעות אלו, או חלק מהן (או אחרות שתתווספו להן...) הם בתורף שיעורנו, ודרכן נלמד את החיובים או הפטורים שיש במעשה זה. יש כמובן לדעת שכנגד כל אחד מסוגי התביעות יש גם טענות פטור שהתורה מכירה בהם (כגון: טענה פטור לשומר מכוח תקנה לגבאי צדקה, המחזיקים כספי צדקה לחלקם לעניים, תקנת הסבלים, תקנת רודף אחר הרודף ועוד).

ד פ י - ע י ו ן

ב. סדר התביעות וזהות הנתבע

השאלה הראשונה הניצבת לפתחנו היא: אגודת החסד נחסרה כמה וכמה ארגזי משלוח. אל מי היא פונה בתביעה לשלם לה על ארגזים אלו: אל ראובן הנהג המתנדב או אל שמעון הולך הרגל (ובשלב הבא נבדוק מה תוכן התביעה, מכוח איזה דין תובעים וכו'), כדלקמן:

- **רצון האגודה** הוא **לתבוע את ראובן**, שהוא קיבל את החבילות, ועליו להעבירן ליעדן או להחזירן חזרה לבית הארגון. כל מה שהיה באמצע – זו בעיה של ראובן, ועליו להתמודד איתה בעצמו.
- **ראובן טוען** שמאחר שלפני שמחפשים את אשמתו, הרי הוא לא הזיק בידיים, אלא רק שמר על הארגזים. ואמנם ייתכן שיש טענות נגדו על איכות השמירה, אבל כאשר המזיק (שהוא שמעון, שקפץ לכביש ועשה את כל הנזק שאירע לבסוף) נמצא גם הוא לפנינו – במקרה כזה הוא אמור לצאת מהתמונה, והאגודה **תתבע את הפושע** (כמובן ששונה הדבר אילו שמעון היה בורח, או שהיה מדובר בילד קטן שקפץ לכביש, שאי אפשר להאשימו ולחייבו בכלום).

ושאלה זו היא כללית, בכל מאורע המערב בתוכו כמה תובעים או כמה נתבעים, או שהמאורע עצמו מכיל כמה שלבים עד להיווצרותו המליאה – יש צורך לסדר ולהגדיר תביעות אלו, כולל אפיון מי התובע ומי הנתבע בכל תחום.

הדוגמה המפורסמת והפשוטה ביותר היא המקרה הבא:

ראובן השכיר לשמעון כלי עבודה לשימוש. בביתו של שמעון עושים שיפוץ, ואחד העובדים פגע בכלי ושברו. את מי יתבע ראובן כדי לקבל את הכלי?

יש בזה וויכוח עקרוני בין הצדדים, מי יתבע את הפועל:

- **ראובן** מעוניין לתבוע את שמעון, בטענה של "לך השכרתי – אתה תחזיר לי", ולא אכפת לי אם תיתן מעצמך או תדון עם הפועל.
- **שמעון** רוצה לצאת מן התמונה, שכן אם יש נזק שלא הוא עשה – הרי מה יש לו להיות באמצע, ופשוט בעיניו שראובן – שהוא בעל החפץ – הוא זה שצריך לתבוע את המזיק.

ד פ י - ע י ו ן

T

ובעבר כבר התעסקנו בשאלת קדימות התביעות (יעוין בספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא קמא סימן ל"ד – "חנכייית האורח שהזיקה את בית השוכר"), וחלק מהכתוב שם יילמד באופן שונה במקצת גם במקרה שלפנינו.

הגמרא (במסכת בבא קמא דף ק"ח:) דנה במקרה **שהפרה נגנבה מבית השומר באונס, והוכר הגנב** (דהיינו: יש עם מי לדון על השבת הגזילה), ומביאה מחלוקת בין אבבי לרבא, כדלקמן:

- **אמר אביי:** אם **שומר חינם** הוא: רצה – עושה עמו (עם הגנב) דין, רצה – נשבע (ונפטר מכל תשלום). אם **שומר שכר** הוא – עושה עמו דין (עם הגנב) ואינו נשבע.
- **רבא אמר:** אחד זה ואחד זה עושה עמו דין ואינו נשבע.

ולמסקנת הסוגיה מעמידה הגמרא שמדובר כבר **לאחר השבועה**, שהשומרים הזדרזו להישבע במטרה להיפטר עוד לפני שהוכר הגנב. ועתה – לאחר השבועה – **הוכר הגנב**, והשאלה היא אם עדיין נשאר חיוב על השומרים להתעסק עם הגנב, או שהשבועה פטרה אותם מכל התעסקות עם מקרה זה, ובזה נחלקו:

- **אביי** עדיין מחלק בין שומר חינם לשומר שכר, ששומר חינם יכול להסתפק במה שנשבע, ורק אם רוצה בכך – יכול לעשות דין עם הגנב.
- **רבא** אוחז שאפילו שהיתה שבועה – עדיין יש חיוב על השומר להתעסק עם הגנב.

ונפסק בשולחן ערוך (בסימן רצ"ד-ו) **כרבא**: נגב הפיקדון באונס ואחר כך הוכר הגנב – אחד שומר שכר ואחד שומר חינם **עושה דין עם הגנב ואינו נשבע**. קדם ונשבע ואחר כך הוכר הגנב: אם שומר חינם הוא, רצה – **עומד בשבועתו**, רצה – **עושה דין עם הגנב**. ואם שומר שכר הוא – **עושה עמו דין**.

והשאלה היא האם הטירחה של השומרים היא **על חשבונם** (כלומר: הם ממנים את הנזק, ואח"כ מנסים להחזיר לעצמם את ההפסד), וניתן לחשוב על כמה אפשרויות (הבאות לידי ביטוי במחלוקת המפרשים בסוגיה), כדלקמן:

- **שיטת רש"י:** אע"ג דפטור בליסטים מזויין (כלומר אפילו במקרה של שומר שכר הפטור מאונס של ליסטים מזויין) – הכא הואיל והוכר הגנב ולא יפסיד

ד פ י - ע י ו ן

כלום – עליו לטרוח אחריה, לפיכך הוא ישלם לבעלים ויחזור ויפרע מן הגנב. ע"כ. ומשמע שהשומר משלם לבעלים גם במקרה שהוא פטור משלם, וכן הטירחה להעמידו בדין מוטלת על השומר.

- **ובש"ך** (סימן רצ"ד-ז) סייג בדעת רש"י שרק כאשר ידוע שהשומר יוכל להוציא את שלו מהגנב – רק אז הוא חייב לשלם מראש ורק אח"כ לדון עם הגנב, אבל אם לא ברור שיוכל להוציא מהגנב – בוודאי שאינו צריך לשלם מראש לבעה"ב סכום שייתכן שלא יוכל להחזיר לעצמו.

- **הרשב"א מקשה על שיטת רש"י**: ...ועוד, איך אפשר לומר שיהיה שומר חינם משלם מביתו כל שלא פשע בה, שבשלמא – שומר שכר אפשר לומר שלכך קיבל שכר (כדי לתת אחריות של גניבה ואבידה עד כדי לשלם מביתו גם כאשר שמר כראוי), אלא שומר חינם למה ישלם? ובשלמא לטרוח ולדון עם הגנב – אפשר לומר שחייב אפילו שומר חינם, **שסופו כתחילתו**, מה תחילתו אלו ידע והכיר בה בשעת גניבה היה לו לטרוח ולעמוד נגדו ולהציל, ואם לא עשה כן נחשב כפושע, והילכך גם סופו כך, כשהוכר הגנב אפילו שומר חינם יטריח וירוף עם הגנב ויציל מידו. אבל לשלם מביתו למה? יותר מסתבר לומר ש"עושה דין עם הגנב" פירושו שחייבים לטרוח ולדון עם הגנב, משום שלעיתים הגנב אלים וקשה ואין הבעלים רוצים לטרוח ולדון עמו. ע"כ. ומשמע שיש כאן **חיוב טירחה ולא חיוב תשלומים**.

- **שיטת הרמב"ם** (שאלה ופיקדון ח-ו, וכן נפסק להלכה): נגנב הפיקדון באונס ואח"כ הוכר הגנב – אחד שומר חינם ואחד שומר שכר עושה דין עם הגנב ואינו נשבע. קדם ונשבע ואח"כ הוכר הגנב: אם שומר חינם הוא – רצה עומד בשבועתו, רצה עושה דין עם הגנב. ואם שומר שכר הוא – עושה עמו דין. ע"כ. ומשמע גם מהרמב"ם שאינו משלם מראש לבעה"ב.

והסמ"ע (בסימן רצ"ד-ז) מאריך להראות שני הבדלים בין רש"י לרמב"ם:

- **ממי גובים תחילה כאשר הוכר הגנב: לפי רש"י** – כאשר הוכר הגנב חוזר חיובו של השומר להשיב את החפץ לבעליו, וכבר אין לשומר את הפטור של נשבע ויוצא (שומר חינם בגניבה ואבידה ושומר שכר בליסטים מזויין). ולכן השומר (אפילו שומר חינם) ישלם לבעלים את שווי החפץ, ואח"כ אם

ד פ י - ע י ו ן

7

ירצה – יחזור ויתבע את הגנב. **ולפי הרמב"ם** שומר חינם היה ונשאר פטור גם אם הוכר הגנב. הדבר היחיד שהשתנה הוא חובתו לדון עם הגנב עבור בעה"ב, ולהשתדל להוציא ממנו את הגניבה, שהרי הוא בעל דברים דידו של הגנב.

- **מיהו "עושה עימו דין": לפי רש"י** – השומר משלם לבעלים (זזה הפשט ב"עושה עימו דין") מיד אחרי שהוכר הגנב, ואח"כ גובה מן הגנב בכל דרך שימצא לנכון (או ע"י דין או בדרכים אחרות). **ולפי הרמב"ם** הפשט ב"עושה עימו דין" הכוונה שהשומר עושה דין עם הגנב, שהיינו שהוא משתדל להוציא את הממון מהגנב עבור הבעלים. אם הצליח – מוטב, ואם לא – פטור מלשלם לבעלים.

ומאחר שנפסק להלכה כהרמב"ם – יוצא שמוטל על השומר רק לסייע בתביעת הגנב (חיוב טירחה) ולא מוטל עליו חיוב תשלום.

וכל זה – כאשר השומר לא חייב בעצמו לשלם את הנזק. אבל כאשר **השומר חייב** (כגון שומר חינם בפשיעה או שומר שכר בגניבה ואבידה) – נחלקו האחרונים, כדלקמן:

- **הדברי חיים** (דיני שומרים סימן יד) כתב שאם נגנב בפשיעה – לפי כל השיטות **חייב השומר לשלם** ואח"כ לעמוד בדין עם הגנב.
- **הפעמוני זהב** (בשם עדות ביהוסף, הובא בפתחי חושן פקדון ושאלה פרק ב הערה כ"ד) כתב לחלק בין **שומר שכר** שחייב לשלם ובין **שומר חינם** שאינו חייב אלא לעשות דין.

ומעתה, במקרה שבענייננו – שמדובר בראובן הנהג שהוא **שומר חינם** – יש לבדוק תחילה **אם אינו פושע**, ועל סמך זה לפעול כדלקמן:

- **אם אינו פושע** – ידונו את שמעון המזיק, והוא יצא מהתמונה (מאחר ששומר חינם פטור בכל מה שאינו פשיעה).
- **ואם הוא פושע** – **לפי הדברי חיים** ידונו אותו תחילה.
- אם יתחייב – יוכל הוא לדון עם שמעון המזיק ולחייבו במה ששילם.

ז

ד פ י - ע י ו ן

- ואם ייפטר – יוכלו בעלי אגודת החסד לתבוע את שמעון המזיק ולחייבו בתשלום הנזק שנעשה לארגזים.
- **ולפי הפעמוני זהב** בכל מקרה ידונו את שמעון המזיק תחילה, ורק אח"כ ידונו את ראובן הנהג.

א"כ תחילת החקירה היא אם ראובן הוא פושע באי קשירת הארגזים.

ג. האם הנהג נחשב כפושע

בירור השאלה אם ראובן נחשב פושע – גורם לפליאה רבתי: וכי לא פשוט שאי קשירת הארגזים נחשב לפשיעה? – האם יש מישהו שטוען שאפשר להקל בחוק זה (שבוודאי מחייב גם כמנהג המדינה), והרי יש כאן התעסקות בנושאים הגובלים בסכנת נפשות! ומה מקום להקל בעניין זה?

אלא שצריך לחלק בין שני סוגי שימושים למושג "פשיעה" (ויש נטיה לערבב ביניהם, ומכאן מגיעים לבלבול בדיון), כדלקמן:

- יש "איסור פשיעה", והנושא הוא **האיסור וההיתר שבפשיעה**, ובזה כמובן שלית מאן דפליג שמי **שלא קושר ארגזים הריהו פושע**, ועובר על איסורי "ונשמרתם לפשותיכם", "לא תעמוד על דם רעך" וכיוצא"ב. מדובר על עבירה של **בין אדם למקום**, והואיל ועבירה זו עלולה לגרום לסכנה סביבתית – ניתנה רשות לכפות את הציבור, שלא יעברו איסור זה.
- יש "**חיוב פשיעה**", וזו שאלה **ממונית**, המייצגת סיבה **לשמירה** או **לחיוב ממון**, שאם הסיבה קיימת – חייב השומר לשמור כפי שסוכם בינו לבין המפקיד, ואם לא ישמור ברמה זו – מתחייב מתמת פשיעה זו לשלם על החפץ שבשמירתו פשעו. חיוב זה ניתן להתניה ולמחילה, ותנאי שבממון – קיים.

חילוק זה נמצא בתורף הדיון בסוגיית התניית השומרים (במשנה ובגמרא במסכת בבא מציעא דף צ"ד): מתנה שומר חינוס להיות פטור משבועה, והשואל להיות פטור מלשלם, נושא שכר והשוכר להיות פטורים משבועה ומלשלם וכו'. **ומקשה הגמרא**: אמאי (מדוע יכולים להתנות, הרי) מתנה על מה שכתוב בתורה

ד פ י - ע י ו ן

11

הוא, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל! ומיישבת: הא מני – רבי יהודה היא, דאמר: **בדבר שבממון תנאו קיים** וכו'.

וממילא – פשוט שאין לצדדים סמכות להתנות או למחול ב"איסור פשיעה" (שכן זו שאלה הלכתית של איסור והיתר, כמו חילול שבת או מתן ריבית), וכל הנדון כאן הוא ב"חייב פשיעה", אם השומר חייב לשמור או לשלם את התשלום מחמת הפשיעה (יחסית להסכם בינו ובין בעה"ב) או שפטור מתשלום זה.

ולכן **בענייננו** – עד כמה שדנים **בחייב פשיעה**, יש מקום לברר אם יש כאן **באמת חייב פשיעה**, ולפחות נעמיד בסימן שאלה את הנקודות הבאות:

- האם יש הכרח לקשור חבילות, כאשר **מעמיסים מאות כאלו כל יום**, וההובלה אינה לטווחים ארוכים, ובוודאי רק בתוך העיר, ובוודאי שהנסיעה היא באיטיות וכובד המשא לוחץ את החבילות על גבי גג הטנדר. ואילו היו קושרים כל חבילה – היה זמן המשלוח (ועלותו) מתארך פי כמה.

- האם נחשב פשיעה בשמירה אם יש אומדנא ברורה ש**כך היה עושה רוב הציבור**.

- האם נחשב פשיעה **דבר שהוכח אלפי פעמים שאין בכך כל נזק**.

- אם הנהלת הארגון **ידעה ממעשיו של ראובן, ומעולם לא מחתה בו** שלא יעשה כך – האם עדיין יש לה יכולת להגדיר כפשיעה את מעשיו, שהיו על פי **הסכמת ההנהלה**, ומעולם לא תבעו ממנו איכות גבוהה יותר של שמירה על הארגזים? וידועה שיטת **הגינת וורדים** (חושן משפט חלק א כללים א-ב), וכן הוא בשו"ת **פרח שושן** (חו"מ כלל א-א), שו"ת **מהרש"ם** (חלק ב-ק), וב**מהרשד"ם** (חושן משפט סימן קל"ד), וכך משמע בהלכה בסימן רצ"א-יח. ולאריכות בעניין זה – יעויין בספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא מציעא סימן ס"ו – **"מוצרי חשמל שנגנבו מהמחסן"** – שאם המפקיד סיכם עם הנפקד על צורת השמירה – **פטור השומר אם עשה כדבריו**.

ולאחר כל זאת – אין לנו הכרעה ברורה אם בענייננו אפשר לחייב את ראובן ב"חייב פשיעה".

ד פ י - ע י ו ן

ד. הנהג הוא שומר או מזיק

וכשנבוא לנתח את דבריו של ראובן הנהג, טענתו העיקרית היא **שהוא השומר ולא המזיק**. ויש לנו כמה תמיהות על קביעה זו:

- **אין מעשה בידיים:** מדוע שמעון הוא יותר מזיק ממך, הרי אם מזיק עושה מעשה – כאן לא נעשה מעשה בידיים, שכן הארגזים נפלו לא על ידי מעשה בידיים שלו, וגם לא על ידי מעשה בידיים שלך.
- **ראובן הוא האחרון בשרשרת:** אם נבוא לקבוע מי היה האחרון בשרשרת, שהיה התחנה הסופית לפני נפילת הארגזים – הרי ראובן בלחיצתו על הבלמים גרם לתעופת הארגזים מעל המכונית. וממילא אם זה הקריטריון להגדרת מזיק – הרי ראובן צריך להיקרא המזיק.
- **שניהם פשעו בשלבים הקודמים:** ואם יטען ראובן שהמעשה שלו לא נחשב **חלק מהנזק**, אלא **חלק מההצלה** מהנזק (כפי שנגדיר לקמן) – ויש ללכת לשלבים קודמים למצוא את המזיק, א"כ יש לטעון נגדו: אם כבר לא עוסקים במזיק, אלא בגורם לנזק – א"כ מדוע הגורם של קפיצה לכביש הוא יותר חמור מגורם של ארגזים שאינם קשורים, ולכאורה יש כאן זה וזה גורם, ואתה תיחשב מזיק לא פחות ממנו.

ונראה לומר לעני"ד שההתבוננות נכונה היא כך:

- זה פשוט שהיתה הזנחה בקשירת המטען למכונית (כפי שלמדנו לעיל שהזנחה זו היא פשיעה או משהו קטן יותר), והזנחה זו שייכת בוודאי לדיני שומרים, ואם נבוא לחייב מדין שמירה – ניתן להתחיל בנקודה זו.
- ואם אנו דנים לחייב בדיני נזיקין – אין אנו דנים תחילה את האחריות והפשיעה אלא את הנזק בפועל.
- לכן עלינו לבדוק את הטענה שהנזק מתחיל בקפיצה לכביש, ומשם כבר הכל בגדר של תוצאה (כפי שנתחם לקמן).
- ולכן יש לנו סיבות להתחיל באחריותו של ראובן, ויש סיבות להתחיל בנזקיו של שמעון ובחוב תשלומיו מכוח נזק זה.

ד פ י - ע י ו ן

7

ה. תחילתו בפשיעה וסופו באונס

ועתה אנו דנים בחיובו של ראובן הנהג, והטענה היא שפשע בשמירה, בכך שהעמיד ארגזים בלתי קשורים, ומכאן ואילך נגרמו כל ההפסדים, ועל כן – מאחר ששומר חינם חייב בפשיעה – עליו לשלם את כל מה שנגרם מפשיעתו.

אמנם – ראובן יטען שנפילת הארגזים לא היתה בגלל אי הקשירה (והא ראה שכבר כמה שנים הוא עושה כן ולא קרה כלום) אלא בגלל שנאנס ללחוץ על הבלמים, שבעטיו נפלו הארגזים, ולכן רוצה להיפטר מאחר ששומר חינם פטור באונסין.

המתבונן – יווכח שהגענו ממש לסוגיית תחילתו בפשיעה וסופו באונס, ונזכיר את עיקריה לקמן:

- **הגמרא** (במסכת בבא מציעא דף מ"ב.) דנה בשומר שהפקידו אצלו כסף, ושם את הכסף בצריך של עץ ("צריפא דאורבני"), ואירע אונס וגנבו את הכסף, הרי זה "תחילתו בפשיעה" לעניין חשש דליקה, כיוון שהעץ הוא דליק, "וסופו באונס" לעניין האפשרות שהממון יגנב.
- **ונפסק להלכה** (בסימן רצ"א-י): אם פשע בו ולא שמרו כראוי לעניין אחד, אף על פי שלבסוף נאבד באונס בעניין אחר – **חשיב פושע וחייב לשלם** (ומעשה באחד שהפקיד מעות אצל חברו והניחם במחיצה של קנים, והיו טמונות בעובי המחיצה ונגנבו משם, ואמרו חכמים אף על פי שזו שמירה מעולה לעניין גניבה, אינה שמירה כראוי לעניין האש, ומאחר שלא טמנו בקרקע או בכותל בניין, פושע הוא, וכל שתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב).
- **ויש לעיין** בדברי האומר שתחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב אם חייב בכל אונס או רק באונס הקשור לפשיעה, ונחלקו בזה הראשונים (דעת התוספות שצריך קשר בין הפשיעה לאונס, ודעת הר"ף אליבא דרבא שחייב בכל מקרה של תחילתו בפשיעה).
- **ונפסק להלכה** (בסימן רצ"א-ט) **שצריך קשר בין הפשיעה לאונס**, וזה לשון ההלכה: פשע השומר ולא שמר את הבהמה כראוי, ויצאה לאגם ומתה שם כדרכה – פטור, אעפ"י שתחילתו בפשיעה לעניין זאבים וגנבים ואם טרפה זאב או נגנבה משם היה חייב, עכשיו שמתה כדרכה **פטור, שלא גרמה לה יציאתה**. אבל אם גנבה גנב מהאגם ומתה כדרכה בבית הגנב,

יא

ד פ י - ע י ו ן

הרי השומר **חייב** אף על פי שהוא שומר חינם, שאפילו לא מתה הרי היא אבודה ביד הגנב, ויציאתה גרמה לה להיגנב.

ולכאורה – המקרה שבענייננו **תחילתו בפשיעה** (שלא קשר את הארגזים כראוי) ו**סופו באונס** (שנפלו בעקבות בלימת הרכב), בפרט שיש קשר בין הפשיעה ובין האונס (שכל הנפילה באונס יכולה להיות רק בגלל שהיתה פשיעה בקשירת הארגזים).

וכבר הבאנו לעיל שאי אפשר לומר בוודאות שהיתה כאן פשיעה בשמירה מצד ראובן הנהג, ולכן ייתכן שסוגיית "תחילתו בפשיעה וסופו באונס" אינה שייכת לנדון שבענייננו.

1. לפטור את הנהג מכוח תקנת הסבלים

יש עוד טענת פטור לראובן הנהג – אין לחייב אותי, כיוון שחז"ל תיקנו תקנת הסבלים, שגם כאשר יש לי תקלות בעבודה – תיקנו שאין לחייבני בגלל זה.

וכדי להבין את מהות התקנה – הבה נדון במקרה הבא:

אדם שכר חברת הובלה להעביר את תכולת ביתו ממקום למקום. כשהניחו את החפצים על גבי מעלית ההובלה – העמיס הפועל חפצים רבים על כף המעלית, ומעליהם הניח מכונת תפירה. כשהמעלית הגיעה למעלה – פרק הפועל את החבילות, ולא שם לב שמעליהן מסתתרת מכונת התפירה, והמכונה נפלה והתנפצה. האם אפשר לחייב את הפועל על נפילה זו?

יש סוגיה הנקראת סוגיית מעביר חבית (במסכת בבא מציעא במשנה דף פ"ב: ובגמרא דף פ"ג.): המעביר חבית ממקום למקום ושברה – בין שומר חינם ובין שומר שכר יישבע. **ורש"י מבאר** שיש כאן שאלה מדוע השומר שכר צריך להישבע – הרי מוטל עליו חיוב תשלומים, ששבירת החבית היא כעין גניבה ואבידה. **ומבאר**ת הגמרא: יש כאן **תקנת חכמים** לפטור את השומר שכר גם בגניבה ואבידה, שאם אי אתה אומר כן – **אין לך אדם שמעביר חבית לחברו ממקום למקום.**

ד פ י - ע י ו ן

יב

וכן נפסק להלכה (בסימן ד"ש-א): המעביר חבית ממקום למקום בשכר, ונשברה, דין תורה הוא שישלם, שאין זה אונס גדול, והרי השבירה כגניבה ואבידה שהוא חייב בהן, אבל תיקנו חכמים שיהיה חייב שבועה שלא פשע בה, שאם אתה אומר ישלם, אין לך אדם שיעביר חבית לחברו. ולפיכך עשו בו שבירת החבית כמיתת הבהמה ושבירתה.

ולכן גם בענייננו – טוען ראובן הנהג שיש לפוטרו מכוח **תקנת הסבלים** דלעיל.

יש להעיר בגדר תקנה זו כמה נקודות, כדלקמן:

- **תקנה גם לפטור פשיעה:** מצאנו שכוח תקנה זו **להפוך חיובי שומר שכר לשומר חנם**, אבל לא מצאנו שכוח תקנה זו **להפוך שומר חנם לפטור מפשיעה** (וההיפך – יש ראיה, שחלק מהתקנה הוא שצריך להישבע שלא פשע במלאכתו). וא"כ בענייננו, שמדובר בשומר חנם, אם נאמר **שמעשהו הוא פשיעה – לא תועיל תקנה זו לפוטרו**.
- **רק לסבלים או לכל הפועלים:** צריך לברר אם תקנה זו היא **דווקא לסבלים**, בגלל הסבל לסחוב משאות כבידים (ולא לחינם המילה "סבל" היא מלשון "סבל"...) , או שנתקנה **לכל הפועלים**, שמחמת שעסוקים במלאכתם – פטרו אותם מנוזק כעין גניבה ואבידה.
- **מהי סיבת תקנת הסבלים:** בגלל **הטירחה** (ובסחיבה בטנדר – אין טירחה לסחוב) או מחמת **הטלטול ממקום למקום** (וזה ישנו גם בטנדר).
- תקנה לסבלים שסוחבים (המשך הנדון הקודם): יש לברר אם תקנה זו היא עבור **סבלים שטורחים** בסחיבה, או גם לסבלים שרק **מטעינים על הרכב** ונוסעים למקום אחר.
- **קריטריונים לחוקיות התקנה:** כתב **השבות יעקב** (חלק ג-קע"ז, הובא בפתי תשובה סימן שמ"ו-ב) שתקנת סבלים יש רק כאשר **החפץ כבד**, ודווקא **לעניים**, ודווקא **במקרה שכיח**. וללא זה – לא נתקנה התקנה (ולכן במקרה שהביא השבות יעקב, באדם שהעביר שטרות ממקום למקום, לא מתקיימים תנאים אלו, ואין פטור לשליח).

ד פ י - ע י ו ן

ובענייננו – הכולל גם **סבלות "אמיתית"** (שיש צורך להעמיס את החבילות ולפורקן), וגם **סבלות שאין בה סחיבה** (כגון בזמן שהטנדר סוחב), והנזק היה בשלב שלא היה בו סחיבה (בזמן הנסיעה בטנדר) – האם נאמר **"לא פלוג"** והתקנה תחול, ותפטור את הסבל, או **שהתקנה היא על המאמץ**, שבזמן שסוחבים פטורים ובזמן שלא סוחבים – חייבים, ולכן בענייננו לא תחול. **וצריך עיון.**

ז. כספי צדקה – שמירה על מנת לחלק

דרך נוספת לנסות לפטור את ראובן הנהג – הוא מחמת העיסוק בחבילות המוגדרות **ככספי צדקה**, שלגביהם יש דינים מיוחדים, כפי שנלמד להלן.

הגמרא (במסכת בבא קמא, סוף פרק החובל, דף צ"ג.) מספרת על ארנק ובתוכו כספי צדקה, שהגיע לעיר פומבדיתא, ורב יוסף – שהיה גבאי הצדקה במקום זה – הפקידו למשמרת אצל אדם פלוני, ופשע בשמירתו והארנק נגנב. רצה רב יוסף לחייבו מדין שומר שפשע בשמירה. אמר אביי – הרי למדנו בפסוק ("כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור") שכתוב דווקא **לשמור** – ולא לחלק לעניים, ומשמע שאם ניתן כסף לחלוקה – השומר פטור. ענה לו רב יוסף: הדין נכון, אלא שארנק זה שהגיע לכאן מכיל כסף שהוא כבר "מיקץ קייצי להו", כלומר מדובר בממון ייעודי, שנחשב כבר כמחולק, ולכן הרי זו **כשמירה רגילה**, שחייבים בה על גניבה מחמת פשיעה (וברש"י הוסיף שלממון זה – אחרי שכבר הוגדר מי יהיה בעליו – כבר יש תובעים, ולכן חוזרת ההגדרה של "לשמור").

וכן נפסק להלכה (בסימן ש"א-י): מי שהפקידו אצלו מעות עניים או פדיון שבויים ופשע בהם ונגנבו – פטור, שנאמר: "לשמור" (שמות כב, ט), ולא לחלק לעניים, והרי הוא ממון שאין לו תובעים. במה דברים אמורים, כאשר אין זה הממון מופקד לעניי מקום זה או לשבויים ידועים. אבל אם היה לעניים **אלו** או לשבויים **אלו**, והרי הוא קצוץ להם – הרי זה **ממון שיש לו תובעים**, וישלם אם פשע, או ישבע שלא פשע, כדרך כל השומרים.

א"כ בענייננו – טוען ראובן הנהג, שמאחר והוא נושא ארגזי צדקה – אינו נחשב כשומר רגיל, אלא יש לו פטור מדין "לשמור" – ולא לחלק" כנ"ל.

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

ויש להעיר בזה את הנקודות הבאות:

- לכאורה פשוט לומר, שמהסוגיה לומדים ההיפך מטענתו של ראובן, שהואיל ויש ארגז המיועד לכל כתובת – א"כ כבר "מיקץ קיצי להו", מדובר בממון **שכבר הוכרע ייעודו**, וא"כ חוזר החיוב הרגיל של שמירה וחיוביה.
- ויש לברר את המציאות, שאולי מודבר בארגזים שאין על כל אחד כתובת וייעוד ספציפי, אלא שיש רשימה של מקבלים בידי ראובן הנהג, ויש על הרכב ארגזים בעלי תכולה שווה. והחלוקה נעשית ע"י מתן ארגז לכל מי שנמצא ברשימה. במקרה זה יש לחקור אם רשימת מקבלים ורשימת מוצרים נקרא "לחלק" (ופטור) או "קצוב" (וחייב).
- וגם אם הרשימה נקראת "לחלק" – יש לחקור מה הדין אם כל המקבלים **יעשו שותפות** ויתבעו את כספם – האם יוכלו להפוך את ההגדרה ל"מעות קצובים" ולפטור את השומר? וצריך עיון. אמנם במקרה שבענייננו בוודאי לא שייכת אפשרות זו, **כי אי אפשר להשתתף על מה שטרם זכו.**

ח. פטור הנהג מכוח תקנת רודף

טענה נוספת לטובת ראובן הנהג היא להיפטור מתשלום **מכוח תקנת רודף אחר הרודף**.

הגמרא (במסכת בבא קמא דף ק"ז: ובמסכת סנהדרין דף ע"ד:): **רודף שהיה רודף אחר הרודף להציל ושבר את הכלים בין של נרדף ובין של כל אדם – פטור, ולא מן הדין הוא, אלא שאם אי אתה אומר כן – אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף.**

ביאור: ידוע שאדם המציל עצמו בממון חברו – חייב לשלם, ומציל אדם אחר בממון חברו – בוודאי שאמור היה להתחייב לשלם. אלא שיש כאן **תקנת חז"ל** במקרה של פיקוח נפש של חברו, **שתכליתה לאפשר למציל את כל האפשרויות להצליח בהצלה**, ולכן תקנו לפטור את המציל **במקרה שעשה נזק לממון חברו בזמן ההצלה** (להרחבה בעניין תקנה זו – עיין בספרנו "אוצר העיון" למסכת בבא קמא סימן נ"ה – "אמבולנס שהוזמן לחינם").

ד פ י - ע י ו ן

ובענייננו – נראה שהמכונת השועטת קדימה היא הרוּדף אחר שמעון להרגו (ואל תתמה שיש דין רודף גם לחפצים שאין להם בחירה, כבגמרא (במסכת בבא קמא דף קי"ז): לגבי החמור שסיכן את המעבורת בקפיצותיו, וניתן לו שם "רודף", הגם שאין לו בחירה אם לרדוף (כבנימוקי יוסף (שם) וכרמב"ם (בהלכות חובל ומזיק ח-טו) ודלא כרש"י), וכן למדנו בעבר על עובר במעי אימו, שאם הוא מסכן את אימו – נותנים לו דין רודף, הגם שאין לו יכולת לפעול אחרת (כברמב"ם (הלכות רוצח א-ט) ודלא כשו"ת גאוני קמאי (סימן מ"ה) שלמדו שבדוממים אומרים "משמיים קא רדפו לה", כבגמרא במסכת סנהדרין דף ע"ב:)) וכל כיוצ"ב, ויעויין ברמ"א (סימן ש"פ-ד) שיש דין רודף לחמור, ובש"ך (סימן ש"פ-ח) שחלק, וראובן הנהג מציל את שמעון מיד המכונת הרוּדפתו, ובמסגרת ההצלה ניזוקו הארגזים של ראובן. טוען ראובן הנהג לתובעיו ששפכתי את ייני (דהיינו: הנזק לארגזים שנפלו) מכוח תקנת חז"ל כדי להציל את שמעון הולך הרגל מיד רודפו (המכונת הנוסעת), ולכן דיני הוא להיפטר מתשלום על הארגזים.

ויש להעיר בעניין זה כדלקמן:

- בהמשך השיעור נלמד את שיטת הרא"ש, שכאשר פוטרים את ראובן הנהג מכוח טענת רודף – **ניתן לחייב את הנרדף לשלם לניזק ממון זה**.
- בסוף השיעור ננסה להראות צד שני, שאולי לא שייך בענייננו תקנת רודף.

ט. חיוב הולך הרגל מדינא דגרמי

אנו מפנים את חיצי התביעה לכיוונו של שמעון, הקופץ לכביש וגורם לנפילת הארגזים, ואנו מחפשים דרך לחייבו בתשלום הנזק.

במהלך השיעור עד כה עסקנו בכל התביעות האפשריות נגד ראובן הנהג, על פשיעתו (אם זו בכלל פשיעה...) בהנחת הארגזים בלתי קשורים, ועל פטור מתשלום בגלל מקצועו כסבל או בגלל תפקידו כגבאי צדקה.

וכבר הזכרנו את סדר התביעה, ונחזור על החלק השייך לענייננו החל משלב זה, למען הסדר הטוב:

ד פ י - ע י ו ן

טו

- אם ראובן חייב לשלם לאגודה – הרי זכותו לתבוע את שמעון (באופנים שנלמד לקמן) להחזיר את מה ששילם.
- ואם ראובן פטור מלשלם לאגודה – הרי זכות האגודה לתבוע את שמעון (כנ"ל) ולהוציא ממנו תשלום על הנזק.

ועל כן (בין אם התובע הוא ראובן ובין אם אגודת החסד הם התובעים) – אנו דנים עתה **בתביעה נגד שמעון**, שקפץ לכביש וגרם לנזק הארגזים.

הטענה הראשונה שבה נדון היא **תביעה על נזק שנעשה בגרמי** (ונזכיר: בפשטות – גרמי הוא משהו באמצע בין נזק בידיים ובין גרמא, וגם דינו הוא משהו באמצע, שנקב בידיים חייב בין בשוגג ובין במזיד, וגרמא פטור בידי אדם, וגרמי באמצע (לפי הריצב"א, שהש"ך פוסק כמוהו, שגרמי הוא מדין קנס) שחייב במזיד ובפשיעה ופטור בשוגג. אריכות בעניין חיובי גרמי ניתן למצוא בספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא קמא סימן מ"ו – "**שבר נורה שרופה**").

תורף הטענה: כאשר אדם קופץ לכביש באופן מפתיע ובלתי אחראי, אמנם אין בנפילת הארגזים משום **מעשה בידיים**, אלא פשוט שהנפילה הוא **תוצאה עקיפה**, ולכן היה נראה לדון את המקרה **כגרמא בניזיקין**, ולפטור את שמעון מדיני אדם.

החידוש בתביעה זו הוא לטעון שהנזק שנגרם כאן הוא **ברי היזקא** (נזק וודאי), כיוון שכל נהג היה בולם מיידית באופן זה, והארגזים שעל גבו – פשיטא שהיו נופלים (ומה שארגזים בדר"כ לא נופלים, ורק בגלל האופן שראובן העמידם נפלו – זה לא מגדיר "ברי היזקא" או "לא ברי היזקא", שתמיד דני סאת המציאות שלפנינו אם היא מייצרת נזק ברור או לא, והמקרה שבענייננו מתחיל בהגדרת הנזק במאורע של ארגזים שאינם קשורים) **ולכן יש כאן חיוב דינא דגרמי**, ונפסק להלכה (בסימן שפ"ו-א שדנים ומחייבים דינא דגרמי).

אלא שיש להעיר על דין זה כמה נקודות, כדלקמן:

- **גרמי שאינו בגוף הניזק: הרא"ש והרשב"א** (במסכת בבא קמא דף כ"ו:), לגבי הזורק כלי ע"ג כרים וכסתות וקדם וסילקן – פטור, ומדוע לא יתחייב בגרמי, הרי יש בזה ברי היזקא) כתבו שאם מעשיו אינם בגוף הניזק (שפעל בכרים ולא בכלי הנשבר) – **אין כאן גרמי**. וכן כתב **הגרע"ק איגר** (במסכת בבא מציעא דף ע"ה, בשם

ד פ י - ע י ו ן

השיטה מקובצת, לגבי פועל שלא בא לעבוד בדבר האבד, והקשה המחנה אפרים (שכירות פועלים ז) מדוע לא מתחייב הפועל לשלם מדינא דגרמי את הפסדי בעה"ב, ותירץ שהנזק בא לאחר זמן ולכן הוי גרמא ולא גרמי, אבל הגרעק"א) כתב שאין כאן גרמי מאחר שמעשי הפועל אינם בגוף הניזק. וא"כ גם בענייננו – מעשיו של שמעון (קפיצתו לכביש) אינם קשורים לנפילת הארגזים, ולכן לכאורה אין כאן גרמי אלא גרמא, ואי אפשר לחייב את שמעון בבי"ד.

- יש גרמי שלא בגוף הדבר: אלא שיש לתמוה על הראשונים ועל הגרעק"א על קביעתם שצריך דווקא פעולה בגוף הדבר, הרי מוסר (בגרמא במסכת בבא קמא דף ק"ז, ובהלכה (בסימן שפ"ח-ב)) ומראה דינר לשולחני (כבגרמא במסכת בבא קמא דף צ"ט:), ובשולחן ערוך (סימן ש-ו) הם גרמי, הגם שאינו עושה מעשה בגוף הניזק.
- דיבור השייך לאותו גוף: ויש המיישבים שאפילו אם לא נעשה בגוף הדבר, אבל היה דיבור השייך לעניין הנזק – זה כבר נחשב כמעשה בגוף הדבר (ומיושב המוסר, שמראה לשודד באמצעות דיבורו את גוף החפץ הניזוק, ומיושב גם המראה דינר לשולחני, שבדיבורו מזיק את המטבע שלו), וא"כ – גם בענייננו אפשר לומר אומדנא ברורה, ששמעון – בקפיצתו לכביש – כאילו אנס את ראובן ללחוץ על הבלמים להצילו (המשל המפורסם להדגמת נקודה זו: אם היה מישוה מאיים בנשק על ראובן שילחץ על הבלמים ויפלו הארגזים – היה ראובן חייב לעשות כן, והמאיים היה מתחייב משום מוסר או מלשין וכיוצ"ב. א"כ כאשר האנס לא כיוון כלי נשק, אלא עשה מעשה אחר האונס את ראובן לעשות כן – פשיטא שיש בזה אותו חיוב בדיוק...).

ובענייננו – לפי המהלך דלעיל – לכאורה נראה לחייב את שמעון מדין גרמי.

[הערה מעניינת למתבונן: אילו הארגזים היו קשורים ובכל זאת נפלו – היינו פוטרים את שמעון מדין גרמא, כיוון שבדר"כ ארגזים אינם נופלים מעצירת פתאום. כל הנדון אם יש כאן גרמי מתחיל בגלל שהארגזים לא היו קשורים. יוצא דבר תמוה ומוזר, שכלל שהארגזים יותר מותרים (במילים אחרות: ככל שראובן יותר פושע בהזנחת הארגזים) – כך הוי יותר גרמי, ויש יותר סיבה לחייב דווקא את שמעון...]

ד פ י - ע י ו ן

יח

אלא שכבר כתבנו לעיל שמצבם של הארגזים אינו חלק מהנזק אלא חלק מהנתונים המציאותיים שיש כאן, וברור שארגזים יותר מותרים מגדילים את הסיכוי לגפילה ולנזק. ופשוט].

י. חיוב הולך הרגל מדין השבת אבידה

דרך אחרת לתבוע את שמעון שקפץ לכביש וגרם לנזק הארגזים היא מדין השבת אבידה.

במשנה (במסכת בבא מציעא דף ל:): דנים על השכר וההוצאות שמשלמים למשיב אבידה, וזה לשון המשנה: היה בטל מסלע לא יאמר לו תן לי סלע אלא נותן לו שכרו כפועל, אם יש שם בית דין – מתנה בפני בית דין. אם אין שם בית דין, בפני מי יתנה – שלו קודם.

וכן הוא בהלכה (בסימן רס"ה-א): הרואה אבידה חייב להחזיר בחינם, אם הוא בטל. אבל אם היה עוסק במלאכה ובטל ממלאכתו ששנה דינר, והחזיר אבדה ששנה מאה דינר, לא יאמר לו: תן לי דינר שהפסדתי, אלא נותן לו שכרו כפועל בטל שיבטל מאותה מלאכה שהיה עוסק. **וברמ"א**: ...ואם שכר ההשבה הוא יותר ממלאכתו, אין צריך ליתן לו רק כדי שכר מלאכתו. והא דמותר ליקח שכר השבה – היינו שאין הבעלים שם ועשה מעצמו והשיב, אבל אם שם הבעלים ולא התנה – איהו דאפסיד אנפשיה ואין לו אלא כפועל בטל לגמרי, ולא מה שהיה נוטל לטרוח בהשבתה. ואם התנה עם הבעלים או בפני ב"ד שיטול מה שיפסיד, והרשוהו, ה"ז נוטל. ואם אין שם בעלים ולא ב"ד, שלו קודם.

ולמדנו מכאן שהעיקרון הוא שקבלת הוצאות תלויה בהתניה מוקדמת עם בעל האבידה או עם ביי"ד.

ובענייננו – טענת ראובן הנהג לשמעון הולך הרגל היא כך:

- זה פשוט שבזה שלחצתי על הבלמים קיימתי מצוות השבת אבידה של השבת גופו מדין "והשבותו לו" (כבגמרא במסכת סנהדרין דף ע"ג, שמתרבה למצוות השבת אבידה גם מצוות הצלת אבידת גופו).

ד פ י - ע י ו ן

- **ולגבי תשלומי הוצאותי** – אמנם מעיקר הדין היה מוטל עלי לשאול אותך אם רצונך שאשיב את עצמך לעצמך, עי"י שאלחץ על הבלמים, בתנאי שתתחייב לשלם לי על הארגזים, ומשלא עשיתי זאת – לכאורה אינך חייב לשלם לי על פחזותי.
- **אלא שיש גם צד שני:** ברור ומוחלט אצלי שאילו הייתי בא לשאול אותך אם להוציא הוצאות (של מחיר הארגזים, שהיה ברור שהם ייפלו בבלימה פתאומית) – פשיטא ואומדנא דמוכח שהיית מאשר לי הוצאות אלו, שכן החיים שלך יקרים לך יותר, שכן "כל אשר לו יתן בעד נפשו", וגם כל בי"ד היה פוסק כך.
- ומה שלא שאלתי מראש – כל אחד מבין שבמציאות כזאת כל ההחלטות נעשות כהרף עין, ואין שום אפשרות לשאול או להתנות מראש.
- **ולכן הדין כאן הוא שאע"פ שלא התניתי במפורש – הרי זה כאילו התניתי.**

ולכן – טוען ראובן לשמעון - **עליך לשלם את הוצאותי** (דהיינו: את מחיר הארגזים של ארגון החסד).

יא. חיוב הולך הרגל מדין הצלת נפשות

ואם בדיני ממונות – צריכים להגיע לאומדנא להוציא ממון על הוצאות המציל, **בהצלת נפשות** – שההצלה צריכה להיות מיידית, ולא תמיד אפשר להספיק לשאול את בעל הממון לדעתו – **הדברים מפורשים יותר**, כדלקמן.

הגמרא (במסכת סנהדרין דף ע"ג.) עוסק בדיני חיוב הצלת נפשות, ואלו דבריה: מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או ליסטים באים עליו – שהוא חייב להצילו? תלמוד לומר "לא תעמוד על דם רעך". **ומקשה הגמרא:** והא מהכא נפקא? מהתם נפקא, אבידת גופו מניין – תלמוד לומר "והשבותו לו". **דוחה הגמרא** (ובזה מביאה את היסוד לדין תשלום על הצלה): אי מהתם – הוה אמינא הני מילי בנפשיה (הצלה ללא הוצאות), אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא (הייתי אומר שלא מוטל עלי להוציא הוצאות לצורך ההצלה) – קא משמע לן (שיש חיוב להוציא במקרה הצורך ממון להצלה).

ד פ י - ע י ו ן

כ

ובהלכה (בסימן תכ"ו-א) כתב: הרואה את חברו טובע בים, או לסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להציל, ולא הציל, או ששמע עובדי כוכבים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח ולא גילה אוזן חברו והודיעו, או שידע בעובד כוכבים או באנס שהוא בא על חברו, ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכיוצא בדברים אלו – עובר על "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז):

והרא"ש מוסיף ומחדש (בסנהדרין פרק ח-ב), וכן דעת הטור (בסימן תכ"ו)) שהאדם שאותו הצילו **חייב לשלם למציל את הוצאותיו**, שאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו במקום שיש לניצול ממון.

והביא הרא"ש ראיה לדבריו מסוגיית נרדף ששבר כלים **בבריחתו** (במסכת סנהדרין דף ע"ד). שהדין הוא שחייב לשלם. ומכאן מוכיח הרא"ש שניצל משלם, כי אילו היה פטור מלשלם ממון שהוציאו על הצלתו – מי היה יכול לתובעו לשלם, הרי הממון הזה נצרך להצלתו, ועל ממון שנצרך להצלה פטורים! אלא מוכח שבאמת **חייבים לשלם על ממון שהוציאו לצורך הצלתו** (והו"מ"ע (בסימן תכ"ו-א) מביא דין זה של הרא"ש, ונשאר בתימה מדוע המחבר והרמ"א לא הביאו דין זה להדיא).

ולכן בענייננו – יוצא לכאורה שראובן יכול לטעון לשמעון כך: הנושא בינינו הוא דין הצלת נפשות, שכן זה פשוט שבלחיצת הבלמים הצלתי את חייך, ומאחר שהיו לי הוצאות על הצלה זו – הדין הוא שעליך לשלם לי את הוצאותי (של מחיר הארגזים שנפלו בבלימה פתאומית) [ויש להזכיר שמכוח ראיה זו ניתן לחייב את שמעון כנגד הפטור של ראובן מכוח תקנת רודף לעיל].

יב. חיוב הולך הרגל מכוח תקנת יהושע בן נון

וטענה אחרונה שאפשר לטעון נגד שמעון – היא תקנת יהושע בן נון.

הגמרא (במסכת בבא קמא דף פ"א.) לומדת את עשרת התקנות של יהושע בן נון, שהנחיל לבני ישראל את הארץ בתנאי שיקיימו תקנות אלו (והגמרא מפרטת תקנות אלו, ובכללן: שיהיה מותר לרעות בחורשות חברו ללא הקפדת בעל החורשה, ושיהיה מותר ללקט

ד פ י - ע י ו ן

עצים בשדות חברו, ושיהיה מותר להיפנות לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום, ושיהיה התועה בין הכרמים מותר לנתק זמורות הגפן עד שימצא את דרכו, ושיהיה מת מצווה קונה מקומו ועוד).

ובהמשך מראה הגמרא שיש עוד כמה תקנות **בברייתא** (המובאת בסוגיה זו, במסכת בבא קמא דף פא: וגם בהמשך בדף ק"ד:; בשם רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא), שהם חיוב מכוח **"תנאי בי"ד"**, שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ (וכבר עסקנו בעבר בתקנות אלו, והרוצה להעמיק בזה יעיין בשיעורנו "דפי עיון" מס' 448 – "הצלת ממון חברו בממונו"), ואחת מהם היא **תנאי בי"ד** שיהא זה **שופך יינו ומציל דובשנו של חברו** ונוטל דמי יינו מתוך דובשנו של חברו (וברש"י מבאר את המקרה, שזה בא בכדו של יין וזה בא בכדו של דבש ונסדקה חבית של דבש, היקרה יותר, ויש כאן מעשה הצלה של ממון בעל הדבש בתשלום של ממון בעל היין).

ולמדנו שיש תקנות חז"ל, הנקראות "תקנות יהושע בן נון", שכאשר לאדם יש **הפסד ממון גדול**, וחברו יכול להציל הפסד זה ע"י **הפסד ממון קטן** באופן זמני – **חייב הוא לעשות כן**, ויקבל החזר על הפסדו הקטן.

ובענייננו טוען ראובן הנהג לשמעון הולך הרגל, שכדי להציל את **דובשנד** (דהיינו: את חי"ך) שפכתי את **ייני** (דהיינו: הנזק לארגזים שנפלו), ולכן עליך לשלם לי את ההפרש (דהיינו: את מחיר הארגזים שניזוקו).

יג. בלימת הרכב – הצלה או אינסטינקט

ועד כה מצאנו **טענות למכביר** שטוען ראובן הנהג בגלל **שלחץ על הבלמים ולא דרס את שמעון**, ובמעשה זה רוצה ראובן **לפטור את עצמו** (כגון בתקנת רודף) **ולחייב את שמעון** (כגון בתשלום הצלת נפשות, תשלום תקנת יהושע בן נון, תשלום מכוח השבת אבידה ועוד). **עיקר הטענה היא:** לחיצה על הבלמים חוללה גדולות ונצורות, והצילה את שמעון ממוות, ולכן עליו **לשלם על מעשה ההצלה שלי**.

וכנגד כל זה – יש מקום לטעון כמה טענות, כדלקמן:

- כל מה שראובן עשה **לא היה מתוך בחירה או מחשבה**, אלא מכוח **אינסטינקט** בלבד (כלומר מעשה אוטומטי, הבא מתוך הרגל הנהג לפעול במצבים

ד פ י - ע י ו ן

כב

כאלה), ובוודאי לא התכוון לשם מצווה כזאת או אחרת (לשם ההשוואה הנוקבת: האמת ניתנה להיאמר שראובן היה בולם כך גם אילו במקום שמעון היה עובר שם גוי או אפילו חתול...).

- ויש לכך השלכות ישירות לעניין גביית תשלום: כשאין מחשבת השבת אבידה – אין גם צורך לשלם על השבת אבידה, כשאין כוונת הצלת חברו – אין תשלום הוצאות על הצלה וכו', וממילא אי אפשר לחייב את שמעון על כל ההצלות שלא נעשו עברו כלל.
- ואם יטען הטוען: ומה בכך שאין מחשבה וכוונה – הרי סוף סוף המבחן הוא מעשה ההצלה, וכאן יש מעשה שנעשה לטובתו, אפילו אם היא מתוך חוסר מחשבה. לזה יש לענות: האינסטינקט של ראובן לא בנוי על יסוד בנפש שכוונתו להציל את חברו, אלא בעיקר להציל את עצמו ממאסר או מקנס גדול על אי ציות לחוקי התנועה של שמירת מרחק (וכבר אמרנו שראובן ילחץ על הבלמים גם במקרה של חתול על הכביש...), ולכן אין כאן לא השבת אבידה, לא שפיכת יין להצלת דבש ולא כל השאר.
- ועוד: לכאורה אין קשר בין ההצלה ובין הנזק, שבכל מקרה – גם אם היה דורס אותו ובולם מאוחר מדי – גם אז היו החבילות נופלות...
- ובפרט שיש סתירה מפורשת בין רצוננו לתבוע את שמעון הולך הרגל מכוח דין גרמי (שאנו תולים את כל הנזק רק בשמעון, ללא כל בחירה של ראובן, ולחיצתו על הבלמים של ראובן היא מעשה הכרחי ואוטומטי, שאם לא תאמר כך – הרי לא רק שאין הכרח לנזק, אלא בכלל אי אפשר לתלות הנזק בשמעון, שהרי יש עוד בעל בחירה באמצע) או מכוח אבידה, הצלת נפשות, תקנת רודף, תקנת יהושע בן נון וכיוצ"ב (שבו אנו תולים את כל המעשה דווקא בראובן ובבחירתו), ובוודאי שאין שני סוגי התביעות לשלם עומדות בכפיפה אחת (וצריך לדעת מהי המציאות האמיתית במקרה זה).

וכן מצאנו בדברי הפוסקים, כדלקמן:

- כבר למדנו לעיל (והמקור הוא בסימן ש"פ-ג) תקנת רודף אחר הרודף ששיבר כלים של כל אדם שעמדו בדרך, שפטור כיוון שבא להציל אחרים (ואם לא תפטרנו – אין לך אדם שיבוא להציל אחרים (או לפחות תהיה פגיעה באיכות ההצלה), שיחשוש שמא יזיק ויצטרך לשלם). ועוד למדנו בעבר שמציל עצמו בממון חברו – חייב (כבגמרא במסכת בבא קמא דף ט:).

ד פ י - ע י ו ן

- **והשאלה היא מה הדין כשבא להציל גם את עצמו יחד עם נרדפים אחרים**, האם נאמר שיש לו פטור מאחר שיש גם הצלת אחרים – פטור, ולא גרע מה שיש בזה גם הצלת עצמו (וכך לומד ה**נתיבות המשפט** בסימן ש"מ-ו), או שבמקרה כזה לא תיקנו תקנת רודף (וכך לומדים **המנחת פיתים והמשובב נתיבות** (סימן ע"ב בהגהות מתלמיד קצות החושן), וכן כתב בשו"ת **עמודי אור** (סימן קט"ז-י), וטעמם שמאחר שלא שייך הטעם "אין לך מי שיבוא להציל", שכיוון שמציל גם את עצמו – יציל ויציל, וכן משמע באיגרות **משה** (חושן משפט סימן ב-ג) מטעם אחר, יעויין שם).

ולמסקנה – כאשר גם הצלתו של ראובן הנהג מעורבת עם הצלתו של שמעון הולך הרגל – כבר אי אפשר להוציא ממון משמעון, כיוון שיש דעות הפוכות.

ובשורה תחתונה – אי אפשר להוציא ממון **לא מראובן הנהג** (כיוון שאין לנו וודאות שפשע בשמירה, ועוד שאולי יש לו פטור מתקנת הסבלים, מתקנת הגבאים ומתקנת רודף) **ולא משמעון הולך הרגל** (כיוון שאין הכרח לחייבו בגרמי, ועוד – שיש ספק אם לחייבו משום אבידה, תקנת רודף, תקנת הצלת נפשות וכיוצ"ב).

יד. סיכום ומסקנות

- ראובן מוביל בהתנדבות ארגזי מזון של ארגון חסד, ומניחם על הטנדר שלו ללא קשירה, יום אחד עצר בפתאומיות בגלל מישוהו שקפץ לכביש, וכל הארגזים ניזוקו. מי חייב לשלם על הארגזים – הנהג או הולך הרגל שקפץ לכביש? ונידונו בזה הנושאים הבאים:
- **את מי תובעים ראשון** – את הנהג, שהוא גם שומר חנם, וחייב בפשיעה, או את הולך הרגל, שיש צד שהוא מזיק וחייב על היזקו. ונפסק **שאם הנהג נקרא פושע** – הוא נדון תחילה ואם לא – הולך הרגל נדון תחילה.
- **האם הנהג נקרא פושע** – חילקנו בין "איסור פשיעה" התלוי בדיני איסור והיתר, ותלוי בנזק הסביבתי, ובין "חייב פשיעה" שהוא הסכמי ממון בין הבעה"ב ובין השומר, והספק כאן מה רגילות השמירה, ובעיקר יש לדון לפי **הגינת וורדים**, שאין השומר חייב בשמירה יותר מאשר בעה"ב מצפה ממנו.

ד פ י - ע י ו ן

כד

- **נפק"מ נוספת** בשאלת פשיעתו של הנהג תהיה בסוגיית **תחילתו בפשיעה וסופו באונס**, וכאן יש קשר בין הפשיעה לאונס, ולפי כולם חייב באופן כזה.
- **תקנת הסבלים** היא סוג של פטור לשומר שהוא גם סבל. השאלה כאן אם התקנה שייכת גם בסחיבת ציוד ע"ג מכונית (באופן מלא או חלקי), האם היא תלויה בטירחה, בכבוד וכו', וב**שבות יעקב** למד שתקנה זו שייכת בדבר **כבוד, שכיח, ואצל עניים**.
- **לשמור על מנת לחלק** – תקנת פטור מחיובי שמירה לגבאי צדקה, והשאלה היא אם הממון רק **מיועד** לעניים (ופטור "על מנת לחלק") או שהוא כבר **קייצי ליה** (ואין פטור במקרה כזה).
- נושא חשוב הוא לגבי האפשרות לפטור את הנהג מכוח **תקנת רודף** (שמציל את הולך הרגל מרדיפת המכונית ע"י לחיצה על הבלמים), והאם אפשר להשית את ההוצאות על הנרדף.
- חיובו של הולך הרגל **בדינא דגרמי**, שהרי יש כאן **ברי היזקא**, ואמנם יש כאן **גרמי שאינו בגוף הניזק**, אבל אולי נעשה כאונס אותו להזיק.
- אפשר לחייב את הולך הרגל מדין **תשלום על השבת אבידה** (שהשיבו לו את גופו והיה בזה הוצאות של מחיר הארגזים), או מדין **תשלום על הצלת נפשות** (שחייב להחזיר את מה שהוציאו עבורו בהצלת נפשו), או מכוח **תקנת יהושע בן נון** (ששפכו את ה"יין" של הארגזים למענו כדי להציל את "דבש" חיון).
- **אלא שאין הכרח לכל זה**, מאחר שהמציל עשה גם (אולי רק) **למען עצמו**, ויש בזה ספק בפוסקים אם משלם על תקנת רודף שנעשה גם למען המציל.
- **ובשורה תחתונה** – אי אפשר להוציא ממון **לא מראובן הנהג** (כיוון שאין לנו וודאות שפגע בשמירה, ועוד שאולי יש לו פטור מתקנת הסבלים, מתקנת הגבאים ומתקנת רודף) **ולא משמעון הולך הרגל** (כיוון שאין הכרח לחייבו בגרמי, ועוד – שיש ספק אם לחייבו משום אבידה, תקנת רודף, תקנת הצלת נפשות וכיוצ"ב).